

Goethe in Dachau, bij het boek van Nico Rost

BRON: *Onbekende krant*, 28 augustus 1948

Door Anton van Duinkerken

Op de vooravond van kertsmiss 1944 doodden enkele gevangenen in het concentratiekamp Dachau hun tijd met een eigenaardig spelletje dat in normale omstandigheden misschien wat kinderachtig lijken zou, doch dat nu veleer schrijnend was. Zij namen papier en potlood en beantwoordden ieder voor zich de vraag hoe de beroemde Duitse dichter, die een hunner noemde, in Dachau terecht gekomen zou kunnen zijn en hoe hij zich daar zou hebben gedragen. Afgezien van het feit dat zulke veronderstellingen altijd subjectief gekleurd blijven en dat men ze nooit waarschijnlijker kan maken dan een vage gissing, schuilt er in deze manier om de karaktermogelijkheden van grote mannen te onderzoeken toch een behatenswaardig stuk kritiek.

Het resultaat van dit lugubere gezelschapsspel op kerstavond gaf aan Nico Rost de titel in, waaronder hij zijn dagboek aantekeningen uit het concentratiekamp bundelde: *Goethe in Dachau*.

Zou het denkbaar zijn dat Goethe, had hij onder het Hitlerregiem moeten leven, naar een concentratiekamp verwezen was? Er staan teksten genoeg in zijn werk, die met de opvattingen van de nazi's volstrekt onverenigbaar zijn. Bij het spelletje, te Dachau gespeeld, nam Rost aan dat Goethe gearresteerd zou zijn, omdat hij in het Parijse tijdschrift *Le Globe* een artikel over ontologie had geplaatst, dat eindigde met een felle bestrijding van de rassenleer van Prof. Günther. Door deze 'fictieve' publicatie zou Goethe de eer der Nationaalsocialistische wetenschap te na zijn gekomen. Hij zit nu al twee jaar te Dachau, veronderstelt Nico Rost, maar hij zal weldra worden vrijgelaten, omdat Hans Carossa moeite voor hem doet bij Goebels.

'Goethe zou hier in Dachau waarschijnlijk Reviercapo of capo van de Totenkammer zijn, en heel erg prominent. Tevens had hij stellig uitstekende connecties zowel met de Polen als met de communisten. Zijn omgang met de SS zou waarschijnlijk heel diplomatiek en voorkomend zijn, doch zo, dat er van ons standpunt uiteindelijk niets op aan te merken zou zijn. En natuurlijk had hij vergunning om zijn haar te laten staan.'

In het aldus ontworpen gissings-resultaat (dat zeer wel een vergissing zou kunnen blijken, hoe aardig het ook is) steekt een duidelijk karakterbeeld van Goethe, gelijk hij wordt gewaardeerd door Nico Rost. Nog duidelijker is dit beeld, als men ziet dat Schiller in de veronderstelling van Nico Rost door de Nazi's als een veel gevaarlijker

tegenstander zou worden beschouwd en behandeld dan Goethe.

Hiermee bevinden wij ons in het hart van het vraagstuk waarover het boek van Nico Rost eigenlijk handelt. Op zichzelf is het een leesbaar verslag van ervaringen in een concentratiekamp, dat vooral eerbied afdwingt om de volhardende geestkracht waarmee de auteur zich in welhaast wanhopige levensomstandigheden blijft wijden aan letterkundige studies en bespiegelingen. Als dagboek is het dientengevolge opmerkelijk en eerbiedwekkend, doch geen geordend betoog betreffende de kwestie, waarvan des schrijvers geest vervuld is. De behandeling van deze kwestie moet men als het ware los maken uit het boek, gelijk men Woutertje Pieterse los maken moet uit de *Ideën* van Multatuli.

Die kwestie wordt aangeduid in de ondertitel: *Literatuur en werkelijkheid*. Nico Rost meent dat hij in het concentratiekamp tot nieuw inzicht gekomen is in de verhouding tussen het 'gedroomde' leven der literatuur en het 'werkelijke' leven der maatschappij.

Door welk element wordt deze verhouding bepaald? Alle literatuur en taalkunst gebruikt derhalve een uitdrukkingmiddel dat een bepaalde ontvankelijkheid veronderstelt. Die ontvankelijkheid voor taal laat zich niet vereenzelvigen met ontvankelijkheid voor klank of ontvankelijkheid voor kleur. Taal die wij horen is nog iets anders dan taal die wij verstaan.

Als in onze nabijheid twee personen Hongaars spreken en wij verstaan geen Hongaars, dan kunnen wij ons een vaag denkbeeld vormen omtrent de algemene welluidendheid van de Hongaarse taal, die wij in dit opzicht vergelijkbaar met de Italiaanse of Engelse mogen vergelijken, maar wij hebben geen recht te oordelen over hetgeen beide personen elkaar toevoegden, want dit drong niet tot ons door. Het 'verstaan' van ene taal vereist vooreerst dat wij de betekenis der woorden kennen. Dit is volstrekt noodzakelijk. Maar de 'betekenis der woorden' is lang niet eenvoudig! Ook die veronderstelt weer een bepaalde ontvankelijkheid.

In het concentratiekamp herinnert Nico Rost zich woorden, die hij vroeger eens bij Goethe las: 'Die alte Erde steht noch, und der Himmel wölbt sich noch über mir.' Toen hij die woorden in het verleden zag staan, zegden zij hem lang niet zoveel als thans. Het concentratiekamp heeft zijn ontvankelijkheid voor de betekenis dezer woorden verdiept.

De letterlijke betekenis: 'De oude aarde bestaat nog en de hemel welft zich nog over mij heen' is inmiddels natuur-

lijk niet veranderd. Maar de levensbetekenis voor Nico Rost is groter geworden. Vroeger vond hij het misschien tamelijk gewoon, dat de aarde en hemel nog zijn. In Dachau begreep hij ineens dat het eigenlijk helemaal niet zo gewoon is als het wel lijkt. Het is werkelijk een wonder dat aarde en hemel bestaan. Het is een onuitputtelijk wonder. Maar wij zijn niet ieder ogenblik van ons leven in staat het wonderlijke ervan ten volle te beseffen. Onder buitengewone omstandigheden echter kan dit wonderlijke karakter van het voortbestaan der elementen zich als het ware aan ons opdringen en dan krijgt een regel van Goethe opeens voor ons een bijzondere zin. Een 'diepere' betekenis, zou men kunnen zeggen.

Ons eigen ervaringsleven is dus blijkbaar een hulpmiddel om door te dringen tot de 'betekenis der woorden' in de taal door letterkundigen gebruikt als uitdrukkingsmiddel van hun gemoedsinhoud.

Nu oordeelt Nico Rost terecht dat iedere verrijking van ons ervaringsleven, dus ook een smartelijke verrijking, in staat is onze ontvankelijkheid voor de betekenis der woorden van het letterkundig kunstwerk te verfijnen. Tot zover is zijn behandeling van het vraagstuk der verhouding tussen letterkunde en werkelijkheid zeker niet nieuw, doch volkomen aannemelijk.

Nu pas begint de moeilijkheid. Immers ten eerste: kunnen wij ooit ten volle de 'betekenis' der woorden van een letterkundig kunstenaar doorleven? Ten tweede: indien wij dit kunnen, wat werkt die ervaring dan in ons uit? Ziedaar twee vragen die beantwoord zouden moeten worden. Maar het is alsof Nico Rost met bewonderenswaardige studie-ijver zich aan een rechtstreekse beantwoording onttrekken wil teneinde discursief aan te tonen dat wij zelfs niet begeren de 'betekenis' ten volle te verwerken en doorleven. maar dat wij door onze persoonlijke aanleg en voorkeur gedrongen slechts zoeken naar de 'betekenis' die wij voor de verheving van ons gemoedsleven behoeven.

Rost had reeds veel gelezen voordat hij gevangen werd genomen. Hij had met name veel Duits gelezen. In de Duitse literatuur van het romantische tijdperk voelt hij zich goed thuis. Zijn ervaring in het kamp dient hem nu hetgeen hij reeds wist of reeds dacht over de Duitse letterkunde te toetsen aan zijn waarnemingen. Helaas moet men zeggen dat hij hierbij zijn gevolgtrekkingen afhankelijk stelt van een ruimere bruikbaarheid der teksten. Hij onderzoekt niet alleen in hoeverre allerhande gedichten en geschriften uit vroeger tijd door zijn kampering een nieuwe betekenis krijgen, maar hij vraagt zich tevens af in hoeverre ze bruikbaar kunnen geacht worden voor de wederopbouw van een nieuwe wereld na de nederlaag van Hitler.

Dat laatste is een interessant probleem, maar het is een probleem van andere orde. Het is een probleem van propaganda. De vraag: is iets mooi of is het lelijk? veronderstelt niet dezelfde norm van beoordeling als de vraag: is iets progressief of is iets reactionair?

Hier strandt het onderzoek van Rost. Aesthetisch heeft hij bijvoorbeeld voorkeur voor Potgieter boven Multatuli. Maar de samenhang van deze voorkeur met zijn ervaringen in het kamp wordt niet duidelijk, terwijl hij de samenhang van deze voorkeur met zijn verwachtingen van de toekomst slechts vaag en oppervlakkig aanduidt.

Op deze manier kwam een boek tot stand dat er als dagboek zijn mag, hoewel het geen meesterwerk is, doch ons overigens onbevredigd laat door gedurig een probleem ter sprake te brengen dat netgens scherp genoeg wordt gesteld en dientengevolge ook nergens afdoende wordt beantwoord.

Goethe in Dachau, Literatuur en werkelijkheid door Nico Rost is een uitgave van L.J. Veens Uitgeversmaatschappij te Amsterdam. Er staan terlopops mededelingen in over Prof. R.M. Telders en over Dr. H.W. Wiardi Beckman, die Rost in de kampen te Vught en Dachau persoonlijk goed heeft gekend. Ook hierdoor heeft het boek een bijzondere waarde.